

nesciat: eamque, quam lenitatem¹⁵ nos dicimus, vitioso lenititudinis nomine appellant.

Nec vero solum hanc libidinem laudant, (est enim ira, ut modo definivi, ulciscendi libido) sed ipsum illud genus vel libidinis, vel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum: nihil enim quemquam, nisi quod libeat, præclare facere posse. Noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset: quærentibusque respondebat, Miltiadis tropæis se e somno suscitari. Cui non sunt audita Demosthenis vigilia: qui dolere se ajebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. Philosophia denique ipsius principes nunquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuisse. Ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus: ubi enim quid esset, quod disci posset, veniendum judicaverunt. Num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse?

XX. Ipsam ægritudinem, quam nos ut tetram & immanem belluam fugiendam esse diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam, ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiiis affici se in delicto dolerent. Impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam & infamiam ferunt sine dolore. Morderi est melius conscientia. Ex quo est illud e vita ductum ab Afranio. Nam cum diffusolus filius,

Heu me miserum!
tum severus pater,
Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis utiles esse dicunt: misericor-

¹⁵ Quam lenitatem nos dicimus, vitioso lenititudinis nomine appellatur. Recte parens lingue Latine dixit, vitiosum nomen esse lenitudo. Est vero non unum, sed duplex lenitudinis genus. Nam interdum de eo dicitur, qui præ stupore quodam irasci nesciat: et hæc lenitudo vitiosa quedam. De hac Cicero sentit, & in parte vili ponti ait. Interdum lenitudo sine natura lenis cum assestus ac genus iræ deliquit, quem Greci xêros, quasi dormientem iram appellant. Ea est, quam Seneca ait, servam manu, verbis

parciorem: necnon altam, graveque, & intractus versam. Hæc ita odiosa est, adeoque grande malum, ut ejus comparatione simplex ira & quæ se statim promit, virtutis nomen invadere non erubescat. Inde illud est apud M. Tullium, de Legibus: Bonorum virorum esse admodum irasci. Et ait idem scribens ad Atticum, I. 14. irascibiles animas esse optimorum sæpe hominum. Casaubonus in Sueton. Tiber. 57.
* Lamb. illud scire dictum ab Afranio

cordiam ad opem¹⁶ ferendam, & calamitates hominum indignorum sublevandas: ipsum illud æmulari, obrectare, non esse inutile, cum aut se non idem videat confectum, quod alium, aut alium idem, quod se: metum vero si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Hæc tamen ita disputant, ut rescedenda esse fateantur; evelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quæ cum exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? AUD. Mihi vero dicere aliquid; itaque expecto, quid ad ista.

XXI. MAR. Reperiam fortasse: sed illud ante. Vide sine, quanta fuerit apud Academicos verecundia? Plane enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis responderetur a Stoicis. Digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod verisimillimum videatur, anquirere. Quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, e quo possit attingi aliquid verisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto. Ita enim definit, ut *Perturbatio sit aversa a ratione, contra naturam, animi commotio*: vel brevius, ut *Perturbatio sit appetitus vehementior*: vehementior autem intelligatur is, qui procul abit a naturæ constantia.

Quid ad has definitiones possim dicere? Atqui hæc pleraque sunt prudenter acuteque differentium: illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesque virtutum. An vero vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? Gladiatorium id quidem. Quanquam in eis ipsis videmus sæpe constantiam. Colloquuntur, congregiuntur, queruntur, aliquid

Tom. II.

K k k

postu-

¹⁶ Ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum sublevandas. Aristoteles, Rhetoric. II. 10. Εἰς τὸ δὲ θεῶν &c. Id est: Sic igitur misericordia, ægritudo quadam ab aliquâ malum putatum, ejus generis, quod interitus afferit, vel dolorem inurit, hominis indigni viti, qui ita tractaretur. Sensus est: Dicamus igitur misericordiam ægritudinem quandam esse, exortam ex eo, quod malum esse videatur, atque eorum generum malum, quæ aut ad interitum perducat, aut dolorem cruciatumque afferant: in eoque positum sit, qui illa fortuna indignus videatur. Stoici homines, illiusque familie principes, ita misericordiam definiunt, ut a sententia Aristotelis non discrepent, Cicero in IV. Tuscul. dixit hominum indignorum, ut hic Aristoteles, τὸν ἀδελφὸν Πικρίωνος.

postulant, ut magis placati quam irati esse videantur. Sed in illo genere sit sane Pacidianus aliquis hoc animo, ut narret Lucilius,

Occidam illum equidem & vincam, si id queritis, inquit: Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse ¹⁷,
Quam gladium in stomacho, sura ¹⁸, *ac pulmonibus siffo, Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam Nobis, quam dextera gladium dum accommodet alter: Usque adeo, studio atque odio illius, efferor ira.*

XXII. At sine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Ajacem multa cum hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectore: cujus, ut arma sumpsit, ingressio lætitiæ attulit fociis, terrorem autem hostibus: ut ipsum Hectorem quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem provocasse ad pugnam poeniteret. Atque hi collocuti inter se, priusquam manum confererent, leniter & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde rabiose fecerunt. Ego ne Torquatium quidem illum, qui hoc cognomen invenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse: nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. De Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, vel jurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie ¹⁹ M. Halienum Pelignum scuto protexit, gladiumque hosti in pectus infixit. De L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatus in Aruntem invaserit. Video enim utrumque cominus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? An fortitudo,

¹⁷ *Accipiam ipse*] Nihil video melius conjectura Scaligeri, referentis: *occipiam ipse*. Baherius.

¹⁸ *Sura, ac pulmonibus siffo*] Criticis omnibus displicet *sura*, neque immerito. Arderet mihi præter ceteras Davissii conjectatio reponens *Fori*, si viderem ejus nominis aliquem fuisse, qui cum hoc Pacidiano committeretur. Quod enim Bentejus objicit, non videri Pacidianum id honoris dare adversario voluisse, ut eum de nomine appellaret, id vero nihili est. Esto enim sit hoc non verisimile; spectatores, quod obser-

vandum, Pacidianus alloquitur, non emulsum. Suspiciandi ergo locus est, scripsisse Lucilium:

Quam gladium in stomacho Euloi, ac pulmonibus siffo.

Fulvium gladiatorem cum Pacidiano componit Horatius, II. Sat. VII. 96. *Idem*.

¹⁹ *Cam in acie M. Halienum*] Ut priores illæ, quas tetigit noster, historiarum notissimæ; ita hujus facti nulla restat apud alios scriptores memoria. Sed M. Halienum reponendum esse recte monuit Ursinus, auctoritate veterum denariorum ferus, *Davissius*.

nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? Quid? Herculem, quem in cælum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratumne censes confixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? An etiam Theseus Marathonii ²⁰ tauri cornua comprehendit iratus? Vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitque iracundia tota levitatis. Neque enim est ulla fortitudo, quæ rationis est expertis.

XXIII. Contemnendæ res sunt humanæ: negligenda mors est: patibiles & dolores & labores putandi. Hæc cum constituta sint judicio atque sententia, tum est robusta illa & stabilis fortitudo: nisi forte quæ vehementer, acriter, animose fiunt, iracunde ferri suspicamur. Mihi ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit, *Nunquam* ²¹ *privatum esse sapientem*, iratus videtur fuisse Tib. Graccho, tum, cum consulem languentem reliquit, atque ipse privatus, ut si consul esset, qui rempublicam salvam esse vellet, se sequi jussit. Nescio, equid ipsi nos fortiter in republica fecerimus. Si quid fecimus, certe irati non fecimus.

An est quidquam similius insanix, quam ira? quam bene Ennius initium dixit insanix. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent sanitatis? Quid Achille Homericæ fœdius? Quid Agamemnone in jurgio ²²? Nam Ajacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam. Satis est instructa, armata, parata per sese. Nam isto modo quidem licet dicere, utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod & insani & ebrii multa faciunt sæpe vehementius. Semper Ajax fortis: fortissimus tamen in furore:

K k k 2

Nam

²⁰ *Marathonii tauri*] Theseus *taurum*, qui fuit *Marathone*, quem Hercules a Creta ad Eurystheum adduxerat, occidit, ut ait Hyginus Fab. 38. Hinc Ovidius Metam. VII. 435.

Te, maxime Theseus, Mirata est Marathon Cretæ sanguino tauri.

Paulo aliter Diodorus Siculus Bibl. lib. IV. & Plutarchus in Thes. *Idem*.

²¹ *Nunquam privatum esse sapientem*] Ita alloquitur, quod pro Stoicorum sententia fo-

lulus sapiens est magistratus. Adiri possunt Horatius Serm. lib. 1. 3. 124. Lucianus in Heremot. Victorius Var. Lect. xi. 24. & Lipsius Manud. lib. 3. Diff. 17. *Idem*.
²² *In jurgio*] Iliad. lib. 1. Sed de Ajace, ex aliqua Latina tragedia adductus locus id innuit: sic introductum Ajacem fuisse, ut insanens cum hostibus manum confrens, illos in fugam verteret. Quod & Philostratus in Ajace significare videtur, a Grecis tragicis factum esse. *Camera*.

Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinatribus, summam rem perfecit manus, praelium restituit insanens.

XXIV. Dicamus igitur utilem insaniam? Tracta definitionem fortitudinis: intelliges, eam stomacho non egere. Fortitudo est igitur Affectio animi, legi summæ in perpetiendis rebus obtemperans; vel Conservatio stabilis iudicii in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis & repellendis, vel Scientia rerum formidolosarum contrariarumque perferendarum aut omnino negligendarum, conservans earum rerum stabile iudicium: vel brevis, ut Chryssippus. Nam superiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definitis, ut putant Stoici: sunt enim omnino omnes fere similes: sed declarant communes notiones, alia magis alia. Quo modo igitur Chryssippus? Fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo ac perferendo, summæ legi parens, sine timore. Quamvis²³ licet insectemur istos, ut Carneades solebat, metuo ne soli philosophi sint. Quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, testam atque involutam? Quæ aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori querat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse?

Quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, nonne ista colligunt? Remove perturbationes, maximeque iracundiam: jam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ita disserunt, sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere omne cœnum. At non semper. Commove: senties. Sic iracundus non semper iratus est. Lacesse; jam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est utilis? Est igitur aliquid, quod perturbata mens melius possit

²³ *Quamvis licet insectemur istos* Bene quidem, quod lectorem hanc *quamvis licet*, in textum recepisti. Sed dum utramque particulam ejusdem potestatis esse credis, erras cum aliis quibusdam viris doctissimis. *Quamvis* enim hic valet *quamvis* non *quamvis*. Itaque nullus hic est quem somniant

pleonasmus. Ceterum hunc leviculum errorem abunde mox compensas loco illo feliciter restituo, *Cum omnia sint in moribus vitia, iracundus solus morosus nominatur*; quæ egregia est emendatio, & planus omnium excipienda. *Bentleyus*.

possit facere, quam constans? An quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? Bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundia foedius, iracundos solos *morbosos* nominaverunt.

XXV. Oratorem vero irasci minime decet: simulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur, cum quid in causis acrius & vehementius dicimus? quid? cum jam rebus transactis & præteritis orationes scribimus, num irati scribimus?

Ecquis hoc animadvertit? Vincite...

num aut egisse unquam iratum Æsopum, aut scripsisse existimamus iratum Accium? Aguntur ista præclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ab ullo histrione: sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem vero laudare, cujus est libidinis? Themistoclem mihi & Demosthenem profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos studia, libidinem vocatis? quæ vel optimum rerum, ut ea sunt, quæ profertis, sedata tamen & tranquilla esse debent. Jam agritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? At commode dixit Afranius:

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Dixit enim de adolescente perduto ac dissoluto: nos autem de constanti viro ac sapienti quærimus. Et quidem ipsam illam iram centurio habet, aut signifer, vel cæteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. Utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente quærimus.

XXVI. At etiam æmulari utile est, obrectare, misereri. Cur misereare potius quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? Non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus: sed alios, si possumus, levare ægritudine. Obrectare vero alteri, aut illa vitiosa æmulatione, quæ rivalitati similis est, æmulari, quid habet utilitatis, cum sit æmulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat: obrectantis autem, angi alieno bono, quod id etiam alius habeat? Quis id approbare possit, ægritudinem susci-

fufcipere pro experientia, fi quid habere velis? nam folum habere velle, fumma dementia eft.

Mediocritates autem malorum quis laudare recte poffit? Quis enim poteft, in quo libido cupiditasve fit, non libidinosus & cupidus eſſe? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? Libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum cenſemus eſſe ſapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quamvis fuſe lateque poſſint, ſed breviffime illo modo, Sapientiam eſſe rerum divinarum & humanarum ſcientiam, cognitionemque quæ cuiuſque rei cauſa fit. Ex quo efficitur, ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc tu igitur, tanquam in mare, quod eſt ventis ſubjectum, perturbationem cadere tibi dixiſti videri? Quid eſt, quod tantam gravitatem conſtantiamque perturbet? An improvifum aliquid, aut repentinum? Quid poteſt accidere tale ei, cui nihil ſubitum eſt quod homini evenire poſſit? Nam quod ajunt nimia reſecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem poteſt eſſe naturale, quod idem nimium eſſe poſſit? Sunt enim omnia iſta ex errorum orta radicibus: quæ evellenda & extrahenda penitus, non circumcidenda nec amputanda ſunt.

XXVII. Sed quoniam ſuſpicor te non tam de ſapiente, quam de te ipſo quarere, (illum enim putas omni perturbatione eſſe liberum, te viſ) videamus, quanta ſint, quæ a philoſophia remedia morbis animorum adhibeantur. Eſt enim quædam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infeſa atque inimica natura, ut corporibus tot res ſalutares, animis nullam invenerit. De quibus hoc etiam eſt merita melius, quod corporum adjumenta adhibentur extrinſecus, animorum ſalus incluſa in his ipſis eſt. Sed quo major eſt in eis præſtantia & diviniore, eo majore indigent diligentia. Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum ſit; neglecta, multis implicatur erroribus.

Ad te igitur mihi jam convertenda omnis oratio eſt. Simulas enim quarere te de ſapiente: quaris autem fortaffe de te.

te. Earum igitur perturbationum, quas expoſui, variæ ſunt curationes. Nam neque omnis ægritudo una ratione ſedatur. Alia eſt enim lugenti, alia miſeranti, alia invidenti adhibenda medicina. Eſt etiam in omnibus quatuor perturbationibus illa diſtinctio, utrum ad univerſam perturbationem, quæ eſt adſpernatio rationis, aut appetitus vehementior, an ad ſingulas, ut ad metum, libidinem, reliquæque melius adhibeatur oratio: & utrum illudne non videatur ægre ferendum, ex quo ſuſcepta ſit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut ſi quis ægre ferat, ſe pauperem eſſe, idne diſputes, paupertatem malum non eſſe: an hominem ægre ferre nihil oportere. Nimirum hoc melius: ne, ſi forte de paupertate non perſuaſeris, ſit ægritudini concedendum: ægritudine autem ſublata propriis rationibus, quibus heri uſi fuimus, quodam modo etiam paupertatis malum ²⁴ tollitur.

XXVIII. Sed omnis ejuſmodi perturbatio animi placatione ablatur illa quidem, cum doceas, nec bonum illud eſſe, ex quo lætitia aut libido oriatur; nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. Verumtamen hæc eſt certa & propria ſanatio, ſi doceas, ipſas perturbationes per ſe eſſe vitioſas, nec habere quidquam aut naturale, aut neceſſarium: ut ipſam ægritudinem leniri videmus, cum objicimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati, cumque eorum gravitatem conſtantiamque laudamus, qui non turbulente humana patientur. Quod quidem ſolet eis etiam accidere, qui illa mala eſſe cenſent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. Putat aliquis eſſe voluptatem bonum: alius autem pecuniam: tamen & ille ab imperantia, & hic ab avaritia avocari poteſt. Illa autem altera ratio & oratio, quæ ſimul & opinionem falſam tollit,

²⁴ Paupertatis malum tollitur.] Non placet illud paupertatis malum: quippe alienum eſt ab hac diſputatione, concedere paupertatem eſſe malum; deinde ſi ægritudo omnino ſublata ſit, non quodammodo, ſed prolixo omnino paupertatis malum tollitur. Quamobrem non auro contra cara eſt Palatini codicis læſio, quam Gebhardus memorat, etiam paupertatis nomen tollitur. Reſiſtite: nam qui nihil deſiderat, nihil ſibi deſſe queritur aut ægre fert, cur pauper eſt vocandus? Seneca Epift. 11. Honèſta, inquit Epicurus, res eſt læta paupertas. Illa vero non eſt paupertas, ſi læta eſt: cui enim cura paupertate bene convenit, dignus eſt. Idem.

tollit, & agritudinem detrahit, est ea²⁵ quidem utilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda.

Quaedam autem sunt agritudines, quas levare illa medicina nullo modo possit: ut si quis ægre ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quaedam sit ad eum admoventi curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de cæteris rebus discrepantium, philosophorum. Inter omnes enim convenire oportet, commotiones animorum, a recta ratione averfas, esse vitiosas: ut, etiam si nec mala sint illa, quæ metum agritudinemve; nec bona, quæ cupiditatem, lætitiãve moveant, tamen sit vitiosa ipsa commotio. Constantem enim quendam volumus, sedatum, gravem, humana omnia prementem²⁶, illum esse, quem magnanimum & fortem virum dicimus. Talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest. Eorum enim hæc sunt, qui eventus humanos superiores quam suos animos esse ducunt.

XXIX. Quare omnium philosophorum, ut ante dixi, una ratio est medendi; ut nihil, quale sit illud, quod perturbet animum: sed de ipsa sit perturbatione dicendum. Itaque primum in ipsa cupiditate, cum id solum agitur, ut ea tollatur, non est querendum, bonum illud necne sit, quod libidinem moveat; sed libido ipsa tollenda est: ut sive quod honestum est, id sit summum bonum, sive voluptas, sive horum utrumque conjunctum, sive illa tria genera bonorum; tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibita oratio. Continet autem omnem sedationem animi humana in conspectu posita natura: quæ quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio lexque vitæ. Itaque non sine causa, cum Orestem fabulam doceret Euripides, primos tres versus revocasse dicitur Socrates:

Ne-

²⁵ Est ea quidem utilior] Optime Bentlejus, *subtilior*, ex conjectura. *Davisius*.
²⁶ Prementem] Lege, *spemntem*. Bent-

lejus. *Premere* hic supprimendi significatu accipi posse videtur. *Voopkens*.

Neque tam²⁷ terribilis ulla fando oratio est,
Nec fors, nec ira calidum invecum malum,
Quod non natura humana patiendo efferat.

Est autem utilis ad persuadendum, ea, quæ acciderunt, ferri & posse & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. Et si agritudinis sedatio & hesterni disputatione explicata est, & in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) mœrore & dolore conscripsimus; quodque vetat Chrysippus, ad recentes quasi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturæque vim attulimus, ut magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet.

XXX. Sed agritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus. De quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut agritudo præsentis, sic ille futuri mali. Itaque nonnulli agritudinis partem quandam metum esse dicebant. Alii autem metum præmolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiæ. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. Nam videndum esse in utrisque, ne quid humile, summissum, molle, effeminatum, fractum, abjectumque faciamus. Sed quanquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, levitate dicendum est, tamen multum prodest, ea, quæ metuuntur, ipsa contemnere. Itaque, sive casu accidit, sive consilio, percommode factum est, quod eis de rebus, quæ maxime metuuntur, de morte & de dolore, primo & proximo die disputatum est. Quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hætenus.

XXXI. Videamus nunc de bonorum, id est, de lætitiæ & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, una res videtur causam continere, omnes eas esse in nostra potestate, omnes iudicio susceptas, omnes voluntarias. Hic igitur error est eripiendus, hæc detrahenda opinio: atque ut in malis opinatis, tolerabiliora; sic in bonis, sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna & læ-

Tom. II.

L I I

tabi-

²⁷ Neque tam terribilis] Vide Muretum, esse hos versus docet A. Schottus, *Observ. Var. Læb. VIII. 16.* Pacuvii, non Ciceronis 6.

tabilia dicuntur. Atque hoc quidem commune malorum & bonorum: ut, si jam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in bonis, aut in malis esse habendum, tamen alia ad alium morum curatio fit adhibenda, aliaque ratione malevolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus.

Atque erat facile, sequentem eam rationem, quæ maxime probatur de bonis & malis, negare unquam lætitia affici posse insipientem, quod nihil unquam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. Sint sane ista bona, quæ putantur, honores, divitiæ, voluptates, cætera: tamen in eis ipsis potiùs exultans gestiensque lætitia turpis est: ut, si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio. Eodem enim vitio est effusio animi in lætitia, quo, in dolore, contractio: eademque levitate cupiditas est in appetendo, qua lætitia in fruendo: & ut nimis afflicti molestia, sic animi elati lætitia jure judicantur leves. Et cum invidere ægritudinis sit: malis autem alienis voluptatem capere lætitiæ: utrumque immanitate & feritate quadam proponenda castigari solet. Atque ut * diffidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, latari non decet: quoniam docendi causa a gaudio lætitiæ distinguimus.

Illud jam supra diximus, fieri contractionem animi recte nunquam posse, elationem posse: aliter enim Nævianus ille gaudet Hæctor,

Lærus sum laudari me abs te, pater, a laudato viro:

aliter ille apud Trabeam,

Lena delinita argento nutum observabit meum:

Quid velim, quid studeam; adveniens digito impellam januam:

Fores parebunt. De improvviso Chrysis ubi me adspexerit, Alacris obviam mihi veniet, complexum exoptans meum, Mibi se dedit.

Quam hæc pulchra putet, ipse jam dicet,

Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

XXXII. Hæc

* Vult. Man. Gru. *confidere*

XXXII. Hæc lætitia quam turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus videre. Et ut turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cum fruuntur veneris voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus vero iste, qui vulgo appellatur amor, (nec, hercule, invenio, quo nomine alio possit appellari) tantæ levitatis est, ut nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

..... deum qui non summum putet,

Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet:

Cui in manu sit, quem esse dementem velit,

Quem sapere, quem sanari, quem in morbum injici,

Quem contra amari, quem arcessiri, quem experi.

O præclaram emendatricem vitæ, poeticam! quæ amorem, flagitii & levitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor: quæ, si hæc flagitia non probarem, nulla esset omnino. Quid ait ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis, quam honoris, servavisti gratia.

Quid ergo? hic amor Medæe quanta miseriarum excitavit incendia! Atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audeat, se conjugem habuisse

Illum, amor quem dederat, qui plus pollet potiorque est patre.

XXXIII. Sed poetas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Jovem. Ad magistros virtutis, philosophos, veniamus: qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. Quis est enim iste amor amicitia? Cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum tenem? Mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata consuerudo videtur: in quibus isti liberi & concessi sunt amores. Bene ergo Ennius:

Flagitii principium est nudare inter civis corpora.

Qui ut sint, quod fieri posse video, pudici, solliciti tamen & anxii sunt: eoque magis, quod seipsum continent & coercent.

L I I . 2

Atque

Atque ut muliebres amores omittam, quibus majorem libertatem natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetæ velint: aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur & cupiat Lajus? quid denique homines doctissimi & summi poetæ de se ipsi & carminibus edant, & cantibus? Fortis vir in sua republica cognitus, quæ de juvenum amore scribit Alcæus? Nam Anacreontis quidem tota pœsis est amatoria. Maxime vero omnium flagrasse amore Rheginum Ibycum, apparet ex scriptis.

XXXIV. Atque horum omnium libidinosos esse amores videmus. Philosophi²⁸ sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Dicæarchus accusat, qui amoris auctoritatem tribueremus. Stoici vero & sapientem amatorem esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitia faciendæ ex pulchritudinis specie definiunt. Qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio: fit sane. Vacat enim omni libidine. Hæc autem de libidine oratio est. Sin autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum, ab insania, qualis in Leucadia²⁹ est:

Si quidem sit quisquam deus, cui ego sim cura.

At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic fructur voluptate amatoria.

Hæc me infelicem!

Nihil verius. Probe & ille,

Sanusne es, qui temere lamentare?

Sic insanus videtur etiam suis. At quas tragedias effecit?

²⁸ Philosophi sumus exorti] Proclamat orator lineatus, Ad sacros honores, ad infelicitatem, grossamque specie simulata virtutis: scripsit Horatius, Virtutem incolumem edimus. Neminem venit in mentem, aut oratorem proficere, cum se esse, qui appetat infans: aut voluisse Horatium se exillimari ea, quam culpam, scabie inquinatum, vel illum infimulabit vel hunc invidentem, vel illum ambitionis. Est nimirum hæc ratio idonea leniendæ reprehensionum acerbitati, si reprehensor unum se faciat eorum quos reprehendit. Elucet passim ea civilitas in orationibus Demosthenis, præsertim illis,

quæ sunt ad populum de publicis rebus habitæ, & oburgationes continent. Pars hæc est Socraticæ dissimulationis, cuius neque artem neque usum ignoravit Cicero. Hinc est quod graviorem notam inulturus philosophis, in eorum se turbam conjicit; velut qui vincta ipse sua caderet; ut ait in causa non dissimili Horatius, II. Epist. l. 220. Quem fatyrici dissimulatores locum qui legerit, facile, credo, intelliget, quo sensu dixerit Cicero: Philosophi sumus exorti. Anonymus.

²⁹ In Leucadia] Turpilli fabula, de qua Casaubonus in Athenæi 3. 15.

Te Apollo sancte, ser opem, reque omnipotens Neptune

invoco,

Vosque adeo veni.

Mundum totum se ad amorem suum sublevandum conversurum putat. Venerem unam excludit, ut iniquam:

Nam quid ego te appellem Venus?

Eam præ libidine negat curare quidquam. Quasi vero ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat.

XXXV. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, ut ei illud, quod cupiat, ostendat³⁰ quam leve, quam contemnendum, quam nihil sit omnino, quam facile vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. Abducendus est etiam nonnunquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia. Loci denique mutatione, tanquam ægroti non convalescentes, sæpe curandus est. Etiam novo quodam amore veterem amorem tanquam clavo clavum ejiciendum putant. Maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris. Omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior: ut, si jam ipsa illa accusare nolis, supra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudine: sed ut hæc omittas, perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est. Nam ut illa præteream, quæ sunt furoris, hæc ipsa per se quam habent levitatem, quæ videntur esse mediocria?

injuria,

Suspiciones, inimicitia, inducia,

Bellum, pax rursus. Incerta hæc si postules

Ratione certa facere, nibilo plus agas,

Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Hæc inconstantia mutabilitatque mentis, quem non ipsa pravitæ deterreat? Est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi judicio susceptam, nisi voluntariam. Etenim si naturalis amor esset: & amarent^{*} omnes, & semper amarent, & i-

³⁰ Ostendat] Davinius corrigit, ostendatur: Baherius, ostendas. Vulgatum cunctis Wopkenius.

* Maa. Lamb. omnes, & amarentur, & semper

dem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium fatietas detereret.

XXXVI. Ira vero? quæ, quamdiu perturbat animum, dubitationem insaniam non habet: cujus impulsu existit etiam inter fratres tale jurgium:

Quis homo te exsuperavit usquam gentium impudentia?

Quis autem malitia te?

Nosti quæ sequuntur. Alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissimæ contumeliæ: ut facile appareat, Atræi filios esse, ejus, qui meditatur poenam in fratrem novam:

Major mihi moles, majus miscendum malum,

Qui illius acerbum cor contrudam & comprimam.

Quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyestem ipsum:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser

Manderem natos.

Eorum viscera apponit: quid est enim, quo non progrediar ira? eodem, quo furor. Itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est, de consilio, de ratione, de mente: horum enim potestas in totum animum esse debet. His aut subtrahendi sunt ei, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant, (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi partes rursus in suum locum cogere?) aut rogandi orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum deservescat ira. Deservescere autem certe significat ardorem animi invita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Archytæ: qui cum villico factus esset iratior, *Quo te modo*, inquit, *accepissem, nisi iratus essem?*

XXXVII. Ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt? potest utilis esse insania? Aut naturalem? an quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? Quo modo autem, si naturalis esset ira; aut alius alio magis iracundus esset: aut finem haberet prius, quam esset ultra, ulciscendi libido: aut quemquam poeniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem videmus; qui cum interemisset Clitum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit. Tanta

vis fuit poenitendi. Quibus cognitis, quis est, qui dubitet; quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis ac voluntarius? Quis enim dubitarit, quin ægotationes animi, qualis est avaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quod magni aestimetur ea res, ex qua animus ægotat, oriantur? Unde intelligi debet, perturbationem quoque omnem esse in opinione.

Et, si fidentia, id est, firma animi confisio, scientia quædam est, & opinio gravis, non temere assentiens: metus quoque est diffidentia expectati & impendentis mali. Et, si spes est expectatio boni: mali expectationem esse necesse est metum. Ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. Ergo ut constantia, scientiæ; sic perturbatio, erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut invidi, aut tale quid; ii sunt ejusmodi constituti quasi mala valetudine animi; sanabiles tamen: ut de Socrate dicitur. Cum multa in conventu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a cæteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: ab ipso autem Socrate sublevatus, cum illa sibi signa, sed ratione, a se dejecta diceret.

Ergo, ut optima quisque valetudine affectus potest videri, ut natura, ad aliquem morbum proclivior: sic animus alius ad alia vitia propensior. Qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant e falsis opinionibus rerum bonarum ac malarum, ut sit alius ad alios motus perturbationesque proclivior. Inveteratio autem, ut in corporibus, ægrius depellitur quam perturbatio: citiusque re-

pen-

³¹ Metus quoque est diffidentia expectati & impendentis mali. Quid hoc est monstrum? Inesse, ratione &c. Buberius.

Lege, diffidentia quoque est metus expectati & impendentis mali. Davilius. Interpunge, si velis: metus quoque est diffidentia, expectati & impendentis mali. Anonymus.

* Man. sibi (vitia) inesse.

³² Illa sibi signa, sed ratione a se dejecta dicitur. Quid signa hic faciat, non video; & probo conjecturam cujusdam, quam Gebhardus memorat, illa sibi ingenia: nisi forte mavis inista, vel innata. Certe aliquid hujusmodi sit necesse est. Bentlejus. Veteres

editiones, signa inesse. Unde conjicio, si qua inesse, ratione &c. Buberius.

³³ Ut optima quisque valetudine affectus potest videri, ut natura, ad aliquem morbum proclivior. Sic omnino Vid. Man. & Grut. nisi quod Victorius est auctior verbo alius potest videri. Lambinus autem: potest videri alius alio natura &c. Et a Lambino quidem huic loco salubritas quædam data est; verum a Bentlejo, ni fallor, salus ipsa. Sic enim legit: Ut optima quis valetudine affectus potest videri; at natura ad aliquem morbum proclivior. Ollæctus.

penitus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur. XXXVIII. Sed cognita jam causa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudiciis opinionum & voluntatibus, sit jam hujus disputationis modus. Scire autem nos oportet, cognitum, quoad possunt ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil a philosophia posse aut majus aut utilius optari, quam hæc, quæ a nobis hoc quatrinduo disputata sunt. Morte enim contempta, & dolore ad patiendum levato, adjuvamus sedationem ægritudinis: qua nullum homini malum majus est. Etsi enim omnis animi perturbatio gravis est, nec multum differt ab amentia, tamen ita cæteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo & perturbatos dicere solemus: at eos, qui se ægritudini dederunt, miseros, afflictos, ærummos, calamitosos. Itaque non fortuito factum videtur, sed a te ratione propositum, ut separatim de ægritudine & de cæteris perturbationibus disputarem. In ea est enim fons miseriarum & caput. Sed & ægritudinis & reliquorum animi morborum una sanatio est: omnes opinabiles esse & voluntarios, ea reque suscipi, quod ita rectum esse videatur. Hunc errorem, quasi radicem malorum omnium, stirpitis philosophia se extraduram pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamurque nos sanari. His enim malis infidentibus non modo beati, sed ne fani quidem esse possumus. Aut igitur negemus quidquam ratione confici, cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni & beati volumus esse, omnia adjuncta & auxilia petamus bene beateque vivendi.

TUSCULANARUM

QUÆSTIONUM

LIBER QUINTUS.

Virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam.

ARGUMENTUM.

HIC liber in difficili, sed gravi, & dignissima philosopho, quaestione versatur, Sitne virtus ad beate vivendum se ipsa contenta. Cicero primo ex iis, quæ superioribus diebus disputarat, conficit id, quod queritur. Deinde vero ita de hac quaestione disputat, tanquam superioribus diebus nihil esset disputando confectum. Nam primo ostendit breviter, si sapiens omnibus perturbationibus liber sit, non posse non beatum sapientem esse, quod qui in iis sint, miseri sint necessario: Quare, cum virtus a perturbationibus sola liberet, virtutem necessario solam beatum hominem efficere: cap. 5-6. In quo reprehendit veterem Academicorum & Peripateticorum inconstantiam, qui cum tria genera bonorum faciant, solam tamen virtutem dicunt sufficere, etsi non ad beatissimam, tamen ad beatam vitam: cap. 7-13. Deinde multis tum argumentis, tum exemplis hominum & viriosorum, & virtutis laude illustrium, demonstrat, virtutem efficere hominem non solum beatum; quod est Stoicis cum Academia veteris philosophis & Peripateticis commune: sed etiam vel in cruciati & tormentis beatissimum; quod contra dicunt Platonici & Peripatetici, qui virtute quidem beatam vitam esse contendunt, sed accessione bonorum corporis & fortuna feri beatissimam: cap. 14-28. Subjicitur tandem longa disputatio, qua in initio a Platonice & Peripateticis facta, ostenditur, quomodo cuique, in primis que Epicureæ, de fine bonorum, sententiæ consentaneum putet, sapientes semper beatissimos dicere. ERNESTUS.